

In memoriam

STANKO LASIĆ

(Karlovac, 25. svibnja 1927. – Pariz, 5. listopada 2017.)

ODLAZAK SANJAČA SISTEMA*

U četvrtak, 5. listopada 2017. u Parizu je umro književni povjesničar, teoretičar, esejist, bibliograf, urednik i prevodilac Stanko Lasić.

Rođen je u Karlovcu 25. svibnja 1927. godine, osnovnu školu i gimnaziju završio je u rodnome gradu, a studij hrvatskog jezika i jugoslavenskih književnosti te filozofije diplomirao je 1953. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu izradivši diplomski rad o Ivi Kozarčaninu kod profesora Antuna Barca. Nakon studija i vojne škole u Bitolju 1953/54. nekoliko mjeseci radio je kao odgajatelj u Dubrovniku, a sredinom 1955. imenovan je asistentom na Katedri za slovenski jezik i književnost kod profesora Frana Petrèa. Krajem 1956. otišao je za lektora u Francusku (Lyon) gdje je ostao do 1959. U međuvremenu dobio je ponudu da prijeđe na Katedru za noviju hrvatsku književnost, koju je nakon Barčeve smrti bio preuzeo Ivo Frangeš. Prešao je 1960., obranio doktorsku disertaciju s tezom o Milutinu Cihlaru Nehajevu 1965. te habilitirao sljedeće 1966. Zbog potpisa *Deklaracije o*

* Izgovoreno na komemoraciji na zagrebačkome Filozofskom fakultetu 1. veljače 2018.

nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. bio je kažnjen partijskom kaznom, u međuvremenu se angažirao u osnivanju Instituta za znanost o književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, postaje njegov prvi direktor i organizator nakladničke djelatnosti te jedan od urednika časopisa „Croatica” i „Književna smotra”. Nakon što je dao ostavku na članstvo u KPJ, privremeno 1972. napušta Zagreb, radi na sveučilištu u Lilleu i Parizu sve do 1978. U međuvremenu nakon što je paralelno predavao 1975/76. u Zagrebu i Parizu, raskinuo je 1976. angažman na matičnoj Katedri u Zagrebu, napustio Hrvatsku te od 1978, u doba razlaza s Krležom, radi na mjestu stalnog profesora hrvatske i srpske književnosti u Slavenskome seminaru Sveučilišta u Amsterdamu – sve do umirovljenja 1993.

Kao jedan od osnivača i prvi predsjednik Hrvatskog vijeća Evropskog pokreta (1990) te kao član Međunarodne hrvatske inicijative (1993), zajedno s ostalim uglednim hrvatskim intelektualcima, tijekom raspada Jugoslavije i Domovinskog rata, angažirao se za europsku podršku politici mirnog dijaloga, obranu hrvatskih interesa i za europeizaciju Hrvatske i drugih zemalja iz bivše zajedničke države.

Lasićev opus čine 24 objavljene knjige i oko 150 članaka. Gotovo sve su mu knjige bile i nagrađene, *Krležologija* dvaput, a 2000. dobio je i Nagradu Vladimir Nazor za životno djelo te 2006. i Nagradu Antun Barac.

Prve tekstove iz književnosti Lasić je objavio 1955., a prvu veliku i zapaženu studiju iz književne kroatistike 1956. u „Pogledima” i to o svome učitelju i profesoru Antunu Barcu. Iako je otada objavio još desetak članaka i nekoliko priručnika, Lasićeva kontinuirana produkcija otpočela je 1970. i to uglavnom knjigama, s njima i odjeci – najčešće burne reakcije, koje je gotovo svaka Lasićeva knjiga izazivala u stručnim i još više u političkim krugovima.

Lasićev opus može se problemski razvrstati u nekoliko skupina. Prvu čine autorske i žanrovske bibliografije, koje je Lasić ne samo sastavljao (o A. Šenoi i F. Beciću te o hrvatskoj književnosti na francuskome i o prozi 1945–1966), nego ih i metodološki osmišljavao („[...]u bibliografiji sam udisao ozon [...]”).

Drugu skupinu čine književnopovijesne studije posvećene životu i djelu A. Šenoe, M. C. Nehajeva i M. J. Zagorke, a treću knjige iz područja književne teorije u kojima se Lasić bavi pitanjima trivijalne literature, naratologije i metodologije.

Posebnu skupinu činili bi svi oni radovi u kojima se Lasić bavio raznim fenomenima hrvatske kulturne i političke povijesti poput ideoloških previ-

ranja u jugoslavenskim književnostima između dva svjetska rata (*Sukob na književnoj ljevici 1928–1952*, 1970.), kulturnoga život u razdoblju NDH te književnosti i nacionalne mitologije.

No glavni Lasićev projekt bio je studij života i djela Miroslava Krleže koji je nakon 20-godišnjega rada rezultirao monumentalnom, šestosveščanom *Krležologijom ili Poviješću kritičke misli o Miroslavu Krleži* (1989–1993), jednim od najvećih autorskih projekata u nacionalnoj književnoj znanosti.

Krležologija je posljedica s jedne strane autorova osjećaja pripadnosti maloj, perifernoj kulturi i želje da se ona otvori, s druge potrebe da se izgradi takva metoda koja bi omogućila jedinstven pogled na književnost, hrvatsku u prvom redu. Već je studijom o Antunu Barcu (1956) i obranom doktorske disertacije o Nehajevu (1965) Lasić naznačio glavne smjernice prema takvoj metodi. Od šezdesetih do osamdesetih godina, pod utjecajem Hegela, J. P. Sartrea i francuskog strukturalizma, ona prerasta u teoriju, koju je Lasić prema Umberto Ecu nazvao *ontološkim strukturalizmom*. Lasićeva teorija nastoji u filozofskim kategorijama razraditi spoznaju o temeljnoj kontradikciji čovjeka, njegove povijesti, kulture, duhovnosti i društva. Ključni joj je pojam *antitetičnost* koja ide od težnje za prevladavanjem rascjepa do svijesti o nemoći da se taj rascjep prevlada. Osamdesetih godina Lasićeva teorija bila je dovršena, potom i primijenjena na najznačajnijega i tada još moćnoga pisca Miroslava Krležu u čijoj biografiji i djelu Lasić otkriva *princip antitetičnosti* kao *fundamentalnu strukturu* koja determinira cjelokupni Krležin život i rad.

Istraživanjem fenomena Krleže, njegova djela i recepcije, Lasić je bacio svjetlo na mnogo širi društveni, politički i kulturni kontekst. Osim što o nekim temama progovara prvi ili među prvima, i to na originalan, analitičan, nerijetko i na polemičan, pa i provokativan, ali nikada i na isključiv način, Lasić se kritički postavio i prema onim pristupima književnom djelu (npr. zagrebačke stilističke škole) koji odbacuju bavljenje umjetnikovom biografijom. Također on je svoju deduktivnu metodu smatrao važnom za čitanje Krležina opusa i brojnih zamućenih, prešućenih ili nepoznatih mjesta hrvatske književnosti. Štoviše, teorijom o arhetipovima Lasić je nastojao prevladati i neke aporije moderne historiografije, koja na književnu tradiciju gleda kao na smjenu stilskih formacija čime se onda ne može objasniti postojanje različitih tipova diskursa unutar istog razdoblja. Zbog svega toga Lasićeva *Krležologija* nije samo temeljni doprinos proučavanju jednoga pisca nego poprma karakter originalne i osebujne kulturne povijesti Hrvatske 20. stoljeća.

Usprkos dojmu da se ponekad radi o demonstraciji zapanjujuće akribije, energije i erudicije, Lasić je personaliziranim diskursom prepunim

ispovjedno-memoarskih digresija u svim svojim knjigama mjeri nedvojbene strukovne velebnosti dodao mjeru i aromu snažne osobnosti. Štoviše, izrazito osjetljiv na tuđa i na vlastita politička i ideološka iskustva, iluzije i traume, Lasićev je književnoznanstveni rad za njega bio u prvome redu moralni čin, opus mu je posljedica trajnih sumnji, traganja i preispitivanja, a spoznaje rezultati autoanalize – nerijetko nesmiljene, i razvijanja vlastite duhovne biografije. To najbolje pokazuju *Autobiografski zapisi* (2000.) koji počivaju na onoj istoj figuri antiteze kao i u čitanju Krleže; u potrazi za vlastitom teorijom slobode ovdje se nađe i ona ista žudnja za govorom u kojem ravnopravno žive logika i metafora, znanost i poezija, monolog i dijalog, san i java, moguće i nemoguće. Lasić se koristio onom istom metodom kojom se koristio u pristupu drugima dokazujući i na primjeru vlastitoga života kako iz razgovora s drugima nastaje razgovor sa samim sobom te kako metoda ontološkog strukturalizma omogućuje spoznaju dubinskih slojeva i vlastite ličnosti.

Sve ovo rezultiralo je time da je baš svaka Lasićeva knjiga izazivala najveću pažnju te bila čitana ne samo kao prvorazredna znanost nego i kao strasno i impresivno književno štivo. S pečatom svojevrstne ekskluzive Lasićevo viđenje Krleže još je uvijek živo i poticajno, a s njime i viđenje nacionalne povijesti, posebice ideoloških strujanja u hrvatskoj književnosti i umjetnosti tijekom njezina modernizma. Stvorivši osebujan opus koji je Igor Mandić, jedan od Lasićevih istaknutijih kritičara i sugovornika, nazvao *summa croatica*, Stanko Lasić stvorio je sintezu kojom je hrvatska znanost o književnosti dosegla svoju apsolutnu zrelost i napokon nadišla vlastite provincijalne okvire. Ovaj smioni istraživač koji je priznavao samo granice znanja i morala, samozvani „sanjač sistema i spekulativnih konstrukcija”, u svojoj dugoj i bogatoj karijeri doslovno i metaforički išpartanoj unutar trokuta Zagreb – Pariz – Amsterdam, vlastitom je marljivošću, sustavnošću i erudicijom, hrabrošću i tolerancijom, poštenjem i ukusom stvorio djelo koje je Ivo Frangeš već odavno proglasio „kulturnim presjekom 20. stoljeća” i koje ga je uvrstilo u red naših najvećih intelektualaca.

Profesor Lasić ostavio je opus koji je u samim temeljima svakoga daljnjeg proučavanja hrvatske književnosti, jedan je od kriterija i uzora svima koji se upuštaju ili se tek kane upustiti u neizvjesno polje znanosti, posebice književne kroatistike.

Za sve koji su imali privilegij da budu u Lasićevoj blizini ostaje nedvojbeno lijepo i dragocjeno iskustvo. To se posebice tiče članova njegove Katedre u čija je četiri njezina naraštaja našao – prema vlastitim riječima

– četiri glavne vrijednosti: *dobrotu, solidarnost, strogost i raznolikost*. One su obilježile njegovo životno i znanstveno, kao veli, „lijepo putovanje”.

Obilježilo je ono i naša putovanja s njime – više ili manje, izravno ili neizravno. U mojem slučaju bilo je to neposredno nakon Lasićeva konačnog odlaska s našeg Fakulteta. Naime na ispražnjeno mjesto izvanrednoga profesora došla su dva asistenta, kolega Cvjetko Milanja i ja. Kao student nisam morao slušati profesora Lasića, jer je predavao tadašnjim studentima koji su imali jugoslavistiku kao drugi predmet, tj. pod B. No jednom sam doslovno zalutao, a onda počeo zalaziti i slušati ga kad god sam mogao. Predavao je o Krleži nekim pomalo hipnotički glasom lagano se pomičući ispred načičkanih studentskih glava i kontrolirano podižući ruke kao da dohvaća nešto nevidljivo i vrlo, vrlo krhko. Sav mi se činio krhak i pretih, a opet bio je dovoljno glasan da sam mogao bez problema čuti iz neke od stražnjih klupa jedne od triju naših sjevernih dvorana, koje točno, više se ne sjećam.

A onda, poslije nekoliko desetljeća, posrećilo mi se da svoja putovanja s profesorom Lasićem, osim kroz knjige, nastavim i kroz povremena druženja za njegovih dolazaka u Zagreb kojemu se uvijek vraćao. Bilo je to najčešće u kavani bivšeg hotela Intercontinental, danas Westin – preko puta onih „zlatnih 40 kvadrata” u Savskoj 1 kako je nazivao prvi svoj stan. Između druženja išla su pisma na relaciji Pariz – Zagreb, sve donedavna. Zadnjih godina pisma profesora Lasića bila su mi gotovo nečitljiva, pa su mi u nekima znali i drugi pomagati. Baš te večeri kad je stigla vijest o Lasićevoj smrti, bio sam za svojim stolom na kojemu je stajalo najnovije – shvatio sam – i posljednje Lasićevo pismo. Čekalo je da ga skeniram i tako povećana na ekranu strpljivo, riječ po riječ, napokon odgonetnem. Silno su mi mnogo značila Lasićeva pisma. Živo se sjećam onoga koje mi je iz Pariza prije dvije godine stiglo baš nekako u ovo doba, jedva mjesec dana nakon što sam mu bio poslao svoju *Hrvatsku književnost 19. stoljeća*, a dva ili tri prije nego će javiti da mu se „zdravlje pogoršalo”. Muku sam mučio da odgonetnem plavu tintu koja je u Lasićevoj kulturi pisanja bila konstanta. Na kraju sam zamolio i Branka Matana da mi pomogne, a on mi mailom slao fragmente poput ovih: „[...] Ona je fantastično lijepi eksperiment: kako enciklopedijsku erudiciju... pretvoriti u zanimljivo znanstveno i dijaloško „štivo”? To je prva stvar koja me je privukla i ja sam prije svega zbog toga postao odmah vjeran Vašoj knjizi... Metoda kojom ste prišli 19. stoljeću potpuno je nova... U tome je smionost ove knjige [...]. Bila je to za mene čista sreća!

U spomenutom posljednjem Lasićevu pismu on mi zahvaljuje na *Zapiscima* Ivane Brlić-Mažuranić, pita za moju unučicu te kojim sam se

„smjerom uputio”. Na kraju i to kanim li nastaviti projekt s autobiografijama. Ovo me sjetilo nekih ranijih razgovora iz kojih se naslućivala Lasićeva spremnost da se i sam uključi. Nikada ga se nisam usudio to izravno pitati već i zato što je na Matanov poticaj Lasić napisao te objavio cijelu autobiografsku knjigu. Bogzna nije li još nešto napisao kad me ponovo pita! No to je ionako manje važno kad već postoje *Autobiografski zapisi*, a sačuvao sam i recenziju koju sam po njegovoj preporuci napisao za Nakladni zavod Globus. Knjiga je to „koja je ujedno i roman i znanstveno djelo, i fikcija i dokument, i intimna ispovijest i čin građanske hrabrosti, glas vlastite i glas savjesti jednoga vremena” pisao sam tada „s neskrivenim osjećajem zahvalnosti i autoru i onome tko ga je na ovo djelo potakao”. Uvijek joj se iznova vraćajući, danas dodajem da to nije Lasićeva samo najopsežnija i svakako najvažnija knjiga, ujedno najopsežnija i najvažnija hrvatska autobiografija. Ona je također najpotresnija, najhrabrija i jedna od najboljih knjiga koje su ikad napisane na hrvatskom jeziku. Lasićevi *Autobiografski zapisi* (doista!) „spoznajna je Odiseja” na putu ne samo kroz jedan život, jednu literaturu i jedan kolektiv, nego kroz cijelo 20. stoljeće, kratko i zastrašujuće kako su ga nazvali Lasićevi vršnjaci Habermas i Camus.

Znao me profesor Lasić upitati je li čitan i što će od svega toga ostati... Nisam prorok, moj profesore, ali najviše i najmanje što u ovome povodu mogu je da Vam na trenutak posudim svoj glas i po svome izboru – baš ovdje, na ovome mjestu – oživim barem nekoliko Vaših riječi sa stranice 272. *Autobiografskih zapisa*: „Moj odnos prema svim kolegama, doslovno svim, počivao je uvijek na poštovanju njihove metode i njihova rada. Moja praktična i nastavna djelatnost igrala je veliku ulogu u izgradnji sistema koji zovem ontološki strukturalizam. Do njega ne dolazim samo igrom oblika imanentne (logičke) povijesti strukture koja ne može ostvariti svoju apsolutnu sintezu pa živi u tjeskobnoj relativnosti, nego je (ova) ‘moja’ teorija slobode i rezultat spoznaje da svaki čovjek i svaka metoda ima svoje granice i svoju vrijednost [...]”.

Vinko Brešić